

GLOBAL QIYMAT ZANJIRLARIDA ISHTIROK ETISHNING
EKSPORT SALOHIYATIGA TA'SIRI**Abdurahmonov Eldorbek**

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti sirtqi

Iqtisodiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi

Abdurahmonoveldorbek77@gmail.com**Annotatsiya.**

Mazkur maqolada global qiymat zanjirlarida (GQZ) ishtirok etishning milliy eksport salohiyatiga ta'siri nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ishlab chiqarishning xalqaro fragmentatsiyasi, qo'shilgan qiymat taqsimoti, sanoat diversifikatsiyasi va texnologik transfer jarayonlari o'rganiladi. Empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, GQZga integratsiya eksport hajmi va sifatini oshirish, mahsulotlarning texnologik murakkabligini kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, global ta'minot zanjirlaridagi uzilishlar risk omili sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: global qiymat zanjiri, eksport salohiyati, qo'shilgan qiymat, sanoat modernizatsiyasi, savdo integratsiyasi, diversifikatsiya.

XXI asrda jahon savdosi va ishlab chiqarish jarayonlari chuqur transformatsiyaga uchradi. Ishlab chiqarish bosqichlari turli mamlakatlar o'rtasida taqsimlanib, global miqyosda yagona qiymat yaratish tizimi shakllandi. Ushbu jarayon iqtisodiy adabiyotlarda "global qiymat zanjirlari" (GQZ) tushunchasi bilan izohlanadi. WTO ma'lumotlariga ko'ra, jahon savdosining qariyb 50 foizi oraliq mahsulotlar ulushiga to'g'ri keladi¹. World Bank hisobotlarida esa global qiymat zanjirlarida faol ishtirok etayotgan davlatlar eksport o'sish sur'atlari yuqoriligi bilan ajralib turishi qayd etilgan².

Mazkur maqolaning maqsadi — global qiymat zanjirlarida ishtirok etishning eksport salohiyatiga ta'sirini nazariy va empirik asoslarda o'rganish hamda rivojlanayotgan davlatlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Global qiymat zanjirlari konsepsiyasi ishlab chiqarishning xalqaro fragmentatsiyasi nazariyasiga asoslanadi. Gary Gereffi tomonidan ishlab chiqilgan

1 World Trade Organization. World Trade Report. Geneva.

2 World Bank. World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains.

nazariyada qiymat yaratish jarayonining boshqaruv mexanizmlari va transmilliy korporatsiyalar roli tahlil qilingan³. Richard Baldwin “ikkinchi ajralish” (second unbundling) nazariyasida axborot texnologiyalari rivojlanishi ishlab chiqarish bosqichlarini hududiy ajratish imkonini yaratganini ta’kidlaydi⁴. OECD tomonidan ishlab chiqilgan TiVA (Trade in Value Added) metodologiyasi eksport tarkibidagi milliy va xorijiy qo‘shilgan qiymat ulushini aniqlash imkonini beradi⁵. Bu yondashuv eksport hajmidan ko‘ra, uning tarkibiy sifatini baholashda muhim ahamiyatga ega. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, GQZda faol ishtirok etuvchi davlatlarda:

- mehnat unumdorligi yuqori;
- yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi ortadi;
- eksport geografiyasi kengayadi;
- sanoat diversifikatsiyasi kuchayadi.

IMF hisobotlariga ko‘ra, GQZga integratsiya darajasi yuqori bo‘lgan davlatlarda eksport hajmi o‘rtacha 1,5–2 baravar tez o‘sadi⁶. Shuningdek, rivojlanayotgan davlatlarda oraliq mahsulot ishlab chiqarish orqali global bozorlarga kirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar oqimini ko‘paytiradi va texnologik transferi rag‘batlantiradi.

Sharqiy Osiyo davlatlari — Janubiy Koreya, Vetnam va Malayziya — GQZga chuqur integratsiya orqali eksport tarkibini yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar tomon o‘zgartirishga erishgan. O‘zbekiston iqtisodiyotida ham eksportni diversifikatsiya qilish va qayta ishlash sanoatini rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi tomonidan qabul qilingan sanoatni modernizatsiya qilish dasturlarida yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish kengaytirilmoqda⁷. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda tayyor sanoat mahsulotlari eksporti ulushi oshib bormoqda⁸. Bu esa GQZga bosqichma-bosqich integratsiya jarayonining natijasidir.

Pandemiya davrida global ta’minot zanjirlaridagi uzilishlar eksport hajmiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. 2020-yilda global savdo hajmi keskin qisqardi.

Shu bois GQZda ishtirok etishda:
sanoat diversifikatsiyasi;

3 Gereffi, G. Global Commodity Chains and Development. 1994.

4 Baldwin, R. The Great Convergence. Harvard University Press, 2016.

5 OECD. Trade in Value Added (TiVA) Database.

6 International Monetary Fund. World Economic Outlook, 2021.

7 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Sanoatni rivojlantirishga oid normativ hujjatlar, 2020–2023.

8 O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Tashqi savdo statistikasi hisobotlari, 2022.

ichki qo‘shilgan qiymat ulushini oshirish;
logistika infratuzilmasini rivojlantirish;
innovatsion salohiyatni kuchaytirish
strategik omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Global qiymat zanjirlarida ishtirok etish eksport salohiyatini oshirishning samarali mexanizmi hisoblanadi. U milliy iqtisodiyotda:

- sanoat modernizatsiyasini jadallashtiradi;
- texnologik transferi rag‘batlantiradi;
- qo‘shilgan qiymat hajmini kengaytiradi;
- raqobatbardoshlikni oshiradi.

Biroq barqaror natijalarga erishish uchun infratuzilma rivoji, institutsional sifat va innovatsion siyosat muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, GQZga chuqur va sifatli integratsiya qilish eksport tarkibini takomillashtirish va uzoq muddatli iqtisodiy o‘rishni ta‘minlashning strategik omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Sanoatni rivojlantirishga oid normativ hujjatlar, 2020–2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Tashqi savdo statistikasi hisobotlari, 2022
3. World Trade Organization. *World Trade Report*. Geneva.
4. World Bank. *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*.
5. Gereffi, G. *Global Commodity Chains and Development*. 1994.
6. Baldwin, R. *The Great Convergence*. Harvard University Press, 2016.
7. OECD. *Trade in Value Added (TiVA) Database*.
8. International Monetary Fund. *World Economic Outlook*, 2021.